

VNÍMÁNÍ OCHRANY KULTURNÍM DĚDICTVÍM VENKOVA A PŘÍRODY V ČESKÉ REPUBLICE

PERCEPTION OF THE PROTECTION OF RURAL AND NATURAL CULTURAL HERITAGE IN THE CZECH REPUBLIC VISUAL IMPAIRMENTS

Jiří Vaníček

ABSTRAKT

Cílem příspěvku je popsat a definovat formy ochrany kulturního dědictví venkova a formy ochrany přírody v České republice. Především formy vycházející z legislativních norem, ale i z dalších forem ochrany vycházející z mezinárodních úmluv a doporučení. Experimentální část popisuje stručně výsledky průzkumu mezi obyvateli chráněných území a jejich postoje k této ochraně a k cestovnímu ruchu. Obyvatelé sledovaných národních parků vítají ochranu jako podporu cestovního ruchu, obyvatele vesnických památkových rezervací a zón jsou sice hrdí, že zde bydlí, ale o turisty převážně nestojí. Návštěvnost skanzenu je ovlivněna postoji managementu k návštěvníkům a samosprávě.

Klíčová slova: Další formy ochrany kulturního a přírodního dědictví venkova. Chráněné krajinné oblasti. Národní parky. Vesnické památkové rezervace. Vesnické památkové zóny.

ABSTRACT

The aim of the contribution is to describe and define forms of protection of rural cultural heritage and forms of nature protection in the Czech Republic. Above all, forms based on legislative standards, but also on other forms of protection based on international conventions and recommendations. The experimental part briefly describes the results of a survey among the inhabitants of protected areas and their attitudes towards this protection and towards tourism. Residents of the monitored national parks welcome protection as a form of support for tourism, while the inhabitants of village conservation areas and zones are proud to live there but generally not interested in attracting tourists. The number of visitors to open-air museums is influenced by the management and local authorities' attitudes toward visitors.

Keywords: National parks. Other forms of protection of the cultural and natural heritage of the countryside. Protected landscape areas. Village conservation areas. Village conservation zones.

ÚVOD

V současnosti roste zájem o krajinu jako o důležitý pohled na udržitelný rozvoj. Krajinový přístup je prosazován na globální úrovni všemi významnými institucemi a prostřednictvím důležitých regionálních směrnic a politik. Možnosti, které ke krajině založený přístup přináší pro evropský kontinent, vyzdvihují krajinu jako možný nový paradigma našeho rozvojového modelu, jehož cílem je harmonická integrace sociálních, ekonomických a environmentálních faktorů v prostoru a čase (Agnoletti, 2014). Místní účast na údržbě kulturní krajiny se vyvinula jako strategie ochrany a udržování biologických a kulturních hodnot v kulturní krajině.

PŘEHLED LITERATURY

A) KULTURNÍ DĚDICTVÍ VENKOVA A CESTOVNÍ RUCH

Kulturní dědictví venkova je jedna ze složek kulturního cestovního ruchu (Vaníček & Jarolímková, 2021). To nejvýrazněji reprezentují právě památky ve venkovském prostoru, dotvářející specifický charakter sídel a kulturní krajiny. Kulturní turismus začíná nabývat na globálním významu nejen v ekonomickém, ale i v politickém smyslu. Kulturní turismus se dnes stává prioritou v agendě mezinárodních organizací jako OSN, UNESCO, Rady Evropy apod. Patří také k významným tématům jednání a doprovodných odborných sympozií Mezinárodní rady památek a sídel (ICOMOS). Na mezinárodní úrovni jsou pak oceněny významné a unikátní památky, které jsou zaneseny do seznamu UNESCO jako památky světového významu. Není pochyb o tom, že jejich zařazení mezi význačné světové památky nesmírně zvyšuje návštěvnost nejen dané památky, ale celé oblasti.

Rozsah tohoto uznání, vyjádřený počty zákonem chráněných památek, je v jednotlivých státech různý, což není dáno jen jejich odlišným historickým a kulturním vývojem. Zatímco například ve Velké Británii je velký počet státem chráněných památek, ve Francii je tento počet relativně malý. V České republice je registrováno necelých 40 000 nemovitých kulturních památek (z toho je více než 100 nemovitostí prohlášeno národními kulturními památkami) a více než 700 000 movitých památek. Česká republika má primát a významnou tradici i v územní památkové ochraně venkova. Jedná

Zjištění ukazují, že důvěra, komunikace a místní vliv jsou klíčovými složkami participativního přístupu. Komunikace a spoluřízení jsou označeny za ústřední oblasti kompetencí vedoucích pracovníků pracujících v oblasti správy a plánování krajiny (Stenseke, 2009). Úvodem je třeba uvést, jaké formy legislativní i nelegislativní jsou v České republice využity, anebo se tak děje v rámci Evropské unie. Autor příspěvku se účastnil přípravy Evropské úmluvy o krajině v rámci Rady Evropy a největší problém byl sjednotit terminologii forem ochrany památek a přírody (Vaníček, 2021a).

se o 61 souborů lidové architektury a téměř 20 archeologických lokalit, které byly prohlášeny památkovými rezervacemi. Dalších více než 200 souborů lidové architektury a několik krajinových celků tvoří chráněné památkové zóny. Kulturní památky hrají významnou roli v oblasti cestovního ruchu na všech úrovních - od památek celostátního významu po místní atrakce. Je proto zřejmé, že kulturní cestovní ruch nezahrnuje pouze identifikaci, správu a ochranu hodnot kulturního dědictví. Rovněž musí zvážit dopad cestovního ruchu na vesnice a regiony a dosažení ekonomických a sociálních výhod. Musí také přinést finanční prostředky na ochranu kulturního dědictví spolu s marketingem a propagací těchto regionů (McKercher & Du Cros, 2002).

Stěžejním zákonným předpisem upravujícím proces zajišťování památkové péče v České republice je zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči a jeho prováděcí vyhláška č. 66/1988 Sb., dále vyhláška č. 187/2007 Sb., kterou se stanoví obsah a náležitosti plánu území s archeologickými nálezy. Zákon o památkové péči prošel v průběhu let řadou legislativních změn. Snaha o vytvoření nové právní normy, která by nahradila stávající právní úpravu z roku 1987, a stala se tak poplatnou soudobým potřebám v oblasti památkové péče, nebyla doposud završena úspěchem.

Kulturní památka (KP) je movitá nebo nemovitá věc památkové hodnoty, která je významným dokladem historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob po

současnost, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti pro jejich historické, umělecké, vědecké a technické hodnoty, nebo které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem. Některé kulturní památky mohou být prohlášeny národní kulturní památkou (NKP). Jedná se o takové statky, u nichž je prohlášením za národní kulturní památky deklarován zájem na jejich uchování v maximální míře autenticity, včetně zachování shledaných hodnot, odpovídajících kritériím jejich prohlášení.

Památková rezervace (PR). Jedná se o plošnou ochranu souboru kulturních památek nebo archeologických nálezů. V řadě států zmiňovaný typ ochrany není zaveden (§ 5 zákona č. 20/1987). Dělí se na městské památkové rezervace (MPR), vesnické památkové rezervace (VPR), technické památkové rezervace (TPR), krajinné památkové rezervace (KPR) a archeologické památkové rezervace (APR).

Památková zóna (PZ). Pokud je v určitém území soubor menšího počtu kulturních památek, pak se používá nižší stupeň ochrany, tedy památková zóna. (§ 6 zákona 20/1987). Dělí se na:

městské památkové zóny (MPZ), vesnické památkové zóny (VPZ) a krajinné památkové zóny (KPZ).

Podle definice UNESCO o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví lze zařadit do kulturního dědictví i přírodní památky, které nejsou dílem člověka anebo je to kulturní krajina, která je kombinací přírodního a kulturního dědictví. V České republice je ochrana přírodního dědictví, ať už jde o geologické, biologické nebo fyziografické útvary, včetně přítomnosti ohrožených druhů živočichů a rostlin, chráněna samostatným zákonem o ochraně krajiny a přírody (zákon č. 114/1992 Sb.).

B) ZPŮSOB OCHRANY VENKOVSKÉHO KULTURNÍHO DĚDICTVÍ

Historickou vesnickou architekturu lze chránit buď tím, že jednotlivé objekty jsou prohlášeny kulturní památkou, nebo dokonce národní kulturní památkou. Soubor staveb pak podobně jako ve městech lze prohlásit památkovou rezervací nebo památkovou zónou (VPR a VPZ). Další možnost, zvláště u dřevěných staveb je možno tyto přemístit do tzv. muzea v přírodě. V České republice se vžil používání názvu skanzen. Podobně jako o MPR a MPZ se i k rekonstrukci všech objektů na území VPR a VPZ vyjadřují pracovníci památkové péče.

Cílem je zachovat celkový ráz a vzhled historické vesnice. Návštěva takových vesnic je důležitou formou kulturního cestovního ruchu. V současné době je v České republice 61 VPR a 211 VPZ. Jedna vesnická památková rezervace se dostala na seznam kulturního a přírodního dědictví UNESCO. Holašovice jsou součástí obce Jankov, nacházející se v Jihočeském kraji, asi patnáct kilometrů západně od Českých Budějovic a třicet kilometrů od Českého Krumlova. Je na okraji CHKO Blanský les. Jedná se o unikátní soubor zachovalých hospodářských usedlostí, které byly stavebně upraveny v 19. století do podoby tzv. selského baroka. Jedná se o dosud neporušenou formu půdorysného řešení, struktura zástavby a parcelace, která byla tvořena v období vrcholné fáze středověké kolonizace.

Skanzeny a archeoparky. První skanzen na světě byl otevřen 11. října 1891. Bylo to ve výletní oblasti Stockholmu zvané Djurgarden, bývalá královská obora, na kopci Skansen. Slovo skanzen se později stalo synonymem pro muzeum v přírodě v některých zemích střední a západní Evropy. Rozhodnutí o podpoře zakládání skanzenů bylo přijato na valném shromáždění Mezinárodní rady muzeí (ICOM) v Ženevě v roce 1956 (Dvořák, 2010).

Skanzeny mohou být nově založeny nebo vytvořeny z původní historické vesnice. Původní vesnice doplněné převodem budov ohrožených rozpadem mají výhodu kvalitních a originálních prostorových vazeb. Nově založená muzea jsou ve vybraných lokalitách postavena z přenesených budov z blízkých sousedství nebo pomocí replikace vybraných budov (Hudečková & Ševčíková, 2007). Nejrozsáhlejším skanzenem je Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, zpřístupněné již roku 1925. Expozice je tvořena Dřevěným městečkem a později dokončenou Valašskou dědinou a Mlýnskou dolinou. Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici (1973), zachycující obraz slovácké vesnice z přelomu 19. a 20. století.

Archeopark je „vizuální forma zhmotnění nedoložitelné archeologické skutečnosti. Jde o vytvoření umělých konstrukcí charakteru života před mnoha lety na místech, která nemají přímou vazbu na archeologické lokality.“ Archeoparky jsou v podstatě tematické parky, které plní vzdělávací, popularizační a zábavní funkce, případně funkci rekreačního a komunitárního centra (Hudečková & Ševčíková, 2007).

Uchopení pojmu venkovského cestovního ruchu (rural tourism) a pojmu agroturistika je poměrně obtížné, neboť neexistuje jednotná a ustálená definice. Je nesporné, že venkovský cestovní ruch se váže k venkovskému prostoru – uskutečňuje se v něm. Nicméně to neznamená, že veškerý turismus na venkově naplňuje ideje venkovského cestovního ruchu. Jednoduchá definice nevystihuje podstatu produktu (OECD, 2016). Pro venkovský cestovní ruch potom platí více než pro jiné formy cestovního ruchu respektování zásad trvale udržitelného rozvoje, které je úzce spojeno se stavem a potřebami konkrétního území. V tomto kontextu Pourová (2002) pojednává o tom, že venkovský cestovní ruch má celou řadu podob, které jsou uváděny jako jeho subprodukty. Nejtypičtější z nich jsou podle autorky vesnický turismus, agroturismus, ekoagroturismus, chataření a chalupaření.

C) PŘÍRODNÍ DĚDICTVÍ A VENKOVSKÝ CESTOVNÍ RUCH

Pro využití přírodních památek v rámci cestovního ruchu je nezbytné se podívat na právní rámec, který upravuje ochranu přírody a krajiny, konkrétně na zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon má za primární cíl, při zajištění účasti krajů, obcí, vlastníků a správců pozemků, přispět k udržení a obnově přírodní rovnováhy v krajině. V souladu s legislativními požadavky Evropské unie se v rámci tohoto zákona vytváří soustava chráněných území NATURA 2000, jejímž cílem je ochrana přírodního bohatství a biodiverzity. Zákon rovněž definuje kategorie zvláště chráněných území (ZCHÚ) a stanoví podmínky jejich ochrany. Při kategorizaci ZCHÚ se opírá o kategorizaci IUCN (Světový svaz ochrany přírody). Jedná se o následující území, která jsou přírodovědecky či esteticky velmi významná nebo jedinečná: *národní parky (NP)*, *chráněné krajinné oblasti (CHKO)*, *národní přírodní rezervace (NPR)*, *přírodní rezervace (PR)*, *národní přírodní památky (NPP)* a *přírodní památky (PP)*.

Národní parky. Jedná se o rozsáhlá území s typickým reliéfem a geologickou stavbou a převažujícím výskytem přirozených nebo člověkem málo pozměněných ekosystémů, jedinečná a významná v národním či mezinárodním měřítku z hlediska ekologického, vědeckého, vzdělávacího nebo osvětového. Veškeré využití národních parků musí být podřízeno zachování jejich ekologicky stabilních přirozených ekosystémů odpovídajících danému stanovišti a dosažení jejich přirozené biologické

rozmanitosti a musí být v souladu s cíli ochrany sledovanými jejich vyhlášením. Dlouhodobým cílem ochrany národních parků je zachování nebo postupná obnova přirozených ekosystémů včetně zajištění nerušeného průběhu přírodních dějů v jejich přirozené dynamice na převažující ploše území národních parků. Posláním národních parků je naplňovat dlouhodobé cíle ochrany národních parků a také umožnit využití území národních parků k trvale udržitelnému rozvoji, ke vzdělávání, výchově, výzkumu a k přírodě šetrnému turistickému využití. Podmínky omezení a výčet turistických a rekreačních činností, které jsou na území národního parku zakázány nebo omezeny právními předpisy, opatřeními obecné povahy nebo rozhodnutími vydanými podle zákona č. 114/1992 Sb., nebo podle jiných právních předpisů, zveřejňuje orgán ochrany přírody v návštěvním řádu národního parku.

Chráněné krajinné oblasti. Rozsáhlá území s harmonicky utvářenou krajinou, charakteristicky vyvinutým reliéfem, významným podílem přirozených ekosystémů lesních a trvalých travních porostů, s hojným zastoupením dřevin, popřípadě s dochovanými památkami historického osídlení, lze vyhlásit za chráněné krajinné oblasti. Hospodářské využívání těchto území se provádí podle zón odstupňované ochrany tak, aby se udržoval a zlepšoval jejich přírodní stav a byly zachovány a vytvářeny optimální ekologické funkce těchto území. Rekreační využití je přípustné, pokud nepoškozuje přírodní hodnoty chráněných krajinných oblastí. Chráněné krajinné oblasti, jejich poslání a bližší ochranné podmínky vyhláší vláda republiky nařízením.

V České republice je v současnosti 26 chráněných krajinných oblastí.

Národní přírodní rezervace. Menší území mimořádných přírodních hodnot, kde jsou na přirozený reliéf s typickou geologickou stavbou vázány ekosystémy významné a jedinečné v národním či mezinárodním měřítku, může orgán ochrany přírody vyhlásit za NPR a stanoví přitom také jejich bližší ochranné podmínky.

Přírodní rezervace. Menší území soustředěných přírodních hodnot se zastoupením ekosystémů typických a významných pro příslušnou geografickou oblast může orgán ochrany přírody vyhlásit za přírodní rezervace. Stanoví přitom také jejich bližší ochranné podmínky.

Národní přírodní památka. Přírodní útvar menší rozlohy, zejména geologický či geomorfologický útvar, naleziště nerostů nebo vzácných či ohrožených druhů ve fragmentech ekosystémů, vědeckým či estetickým významem, a to i takový, který vedle přírody formoval svou činností člověk, může orgán ochrany přírody vyhlásit za NPP.

Přírodní památka. Přírodní útvar menší rozlohy, zejména geologický či geomorfologický útvar, naleziště vzácných nerostů nebo ohrožených druhů ve fragmentech ekosystémů, s regionálním ekologickým, vědeckým či estetickým významem.

Natura 2000. Soustava Natura 2000 se skládá ze dvou typů chráněných území ptačích oblastí a evropsky významných lokalit. Není tedy v pravém slova smyslu mezinárodní úmluvou, nýbrž souborem dvou směrnic Evropské unie: 409/EHS/79, o ochraně volně žijících ptáků, a 43/EHS/92, o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin. Předměty ochrany v České republice tvoří přibližně 2 000 druhů rostlin a živočichů a 230 typů přírodních stanovišť, tato soustava pokrývá 14 % českého území, cílenou péčí ze strany vlastníků, hospodářů a orgánů ochrany přírody je snaha zachovat příznivé podmínky pro výskyt chráněných druhů v dlouhodobém časovém horizontu. V září 2020 byl přijat nový Prioritní akční rámec pro soustavu Natura 2000 v ČR na období 2021–2027. Jedná se o strategický víceletý nástroj plánování, jehož cílem je poskytnout kompletní přehled opatření nezbytných k implementaci evropské soustavy chráněných území Natura 2000, a s ní související zelené infrastruktury, současně stanovující potřeby financování opatření v souladu s příslušnými programy financování EU.

Biosférické rezervace. Velký význam pro cestovní ruch mají tzv. biosférické rezervace (BR), které jsou vyhlášovány v rámci programu UNESCO Člověk a biosféra (Man and the Biosphere, MAB). V současné době je do něj zapojeno přes 150 států světa a společnými silami chrání už 564 biosférických rezervací. Jedná se o reprezentativní území světa, které kromě cenných přirozených ekosystémů poskytuje příklady harmonických vztahů mezi přírodním prostředím a místními obyvateli. Tato území mají být významná pro ochranu biodiverzity a mají dávat příležitost pro odborný výzkum. Oblast musí být dostatečně velká, aby mohla plnit funkce ochrany krajiny, ekosystémů, druhů a genetické

variability, aby mohla prosazovat kulturně, sociálně a ekologicky udržitelný hospodářský a demografický rozvoj a podporovat výzkum problémů ochrany přírody a ekologickou výchovu. Každá BR musí mít adekvátní ochranu. V ČR je každá BR zároveň NP nebo CHKO. Na území ČR je vyhlášeno šest BR.

Ochrane podléhají i jeskyně. Správa jeskyní je státní organizace, starající se o správu a zpřístupnění i neveřejných jeskyní v ČR. V České republice je dosud známo téměř 4 000 jeskyní. Čtrnáct z nich je turisticky zpřístupněných a jsou v péči Správy jeskyní ČR.

Jak vyplývá z názvu, zákon č. 114/1992 Sb. se nezabývá pouze ochranou přírody, ale též ochranou krajiny. Krajina je chráněna včetně lidskou činností získaných hodnot tak, aby nebyl narušen, poškozen či zničen krajinný ráz. Ten je definován jako přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa nebo oblasti. Jde o zachování např. celých oblastí s tradiční venkovskou zástavbou, malebného střídání lesních a lučních enkláv s drobnými lidovými stavbami. Zákon odlišuje součásti, které je nutno obzvláště chránit pro zachování krajinného rázu, tzv. významné krajinné prvky. Jsou to např. lesy, rašeliníště, vodní toky, rybníky, jezera a údolní nivy. Území s typickým krajinným rázem, které není součástí CHKO nebo NP, se vyhlazuje jako přírodní park. Pro cestovní ruch je důležitý § 63, kde se řeší přístup do krajiny. Je zde uvedeno, že „každý má právo na volný průchod přes pozemky ve vlastnictví či nájmu státu, obce nebo jiné právnické osoby, pokud tím nezpůsobí škodu na majetku či zdraví jiné osoby a nezasahuje-li do práv na ochranu osobnosti či sousedských práv.“

Geoparky. Geopark je definován podle Ministerstva životního prostředí jako „území, které zahrnuje konkrétní geologické dědictví a má strategii udržitelného územního rozvoje“. Jde o lokalitu, která má odborný význam, je reprezentativní a přibližuje geovědní problematiku běžným lidem, a to především formou populárně odborného výkladu o pohybu kontinentů, aktivitě vulkánů atd. UNESCO popisuje geopark jako jednotnou geografickou oblast, kde krajiny, které mají mezinárodní geologický význam, jsou řízeny holistickým pojetím ochrany, vzdělávání a udržitelného rozvoje. Geopark nepředstavuje žádnou zákonem vymezenou kategorií chráněného území, ale je vždy iniciativou místních obyvatel, kteří rozumí cennosti hodnot v daném území a respektu k nim, jsou odhodláni převzít odpověd-

nost za udržitelnost jeho rozvoje a pak dodat k tomuto dědictví svou přidanou hodnotu. Lze definovat tři hlavní cíle geoparků: zachování geologického dědictví území, přiblížení široké veřejnosti geologické a další související krajinné dědictví Země a dosažení udržitelného rozvoje lokality.

V roce 2004 vznikla Globální síť geoparků, která má za činnost propagaci a koordinaci působení Globálních geoparků UNESCO po celém světě a která se v roce 2014 přetransformovala na mezinárodní sdružení. V současné době je certifikováno ze strany UNESCO 140 globálních geoparků ve 38 zemích všech kontinentů mimo Austrálie. Geopark Český ráj je jediným geoparkem v České republice, který patří do evropské Sítě geoparků UNESCO.

D) CESTOVNÍ RUCH V CHRÁNĚNÝCH ÚZEMÍCH PŘÍRODNÍHO A KULTURNÍHO DĚDICTVÍ

Při rozvoji území a podpoře nabídky cestovního ruchu je třeba specifikovat žádoucí cílové skupiny a nabídku jim přizpůsobit. Jde většinou o turisty vyšších příjmových kategorií, kteří vyhledávají exkluzivní, individuální zážitky, ochotní za ně platit a uvažující o dopadech svých činností. Území svým způsobem výjimečná (cenná svým přírodním a kulturním dědictvím) by měla vytvářet nabídku právě pro tyto cílové skupiny. Návštěvníci se více zajímají o ochranu přírody. Zájem o ochranu přírody

a environmentální kvalitu poskytovaných služeb může podmiňovat výběr turistické destinace. Zvyšuje se počet zájemců o vysoké standardy služeb z hlediska životního prostředí a současně o prostý, efektivní a příjemný servis. Zároveň se projevuje zájem návštěvníků především o nevyčerpané a nepřelidněné destinace. Turisté vyhledávají „reálné“ zážitky, zajímají je autentické příběhy i v podobě místní produkce, tradic a historie, setkávání s lidmi, kteří v území žijí. Turisté vyhledávají aktivnější dovolenou, s možností dozvědět a naučit se nové věci. Stoupá zájem návštěvníků o poznávání chráněných území. V rozvinutých zemích se zvyšuje podíl menších skupin návštěvníků a kratších dob pobytu, což zvyšuje nároky na větší individualitu nabídky a služby přizpůsobené individuální poptávce (Butler, 2018). Jedná se o tzv. přírodní cestovní ruch, který zahrnuje procházky, pěší turistiku, cykloturistiku, prohlídky pamětihodností a outdoorovou turistiku, pozorování přírodních krás, pozorování života v přírodě, návštěvy přírodních rezervací a parků, plavání, vodní sporty, sjíždění řek, lyžování, jízda na koni, plachtění, lov, rybolov, sběr lesních plodů, účast na ochraně přírody. Návštěvníci, kteří mají zájem o přírodu a kulturu, vyžadují kvalitní ubytování a stravování. To může přispět k celkové přitažlivosti dané destinace venkovského cestovního ruchu. V těchto lokalitách návštěvníci upřednostňují menší ubytovací zařízení, preferují jídla z regionálních produktů a tradiční kuchyni; je pro ně důležitý i dostatek informací.

DATA A METODY

Cílem příspěvku je popsat a definovat formy ochrany kulturního dědictví venkova a formy ochrany přírody v České republice. V experimentální části jsou uvedeny výsledky vlastního výzkumu

autora i aktuální výzkumy prováděné agenturou PPM Factum pro Ministerstvo životního prostředí. Metodika je popsána u jednotlivých realizovaných výzkumů.

VÝSLEDKY A DISKUSE

A) VÝZKUM V NÁRODNÍM PARKU ŠUMAVA

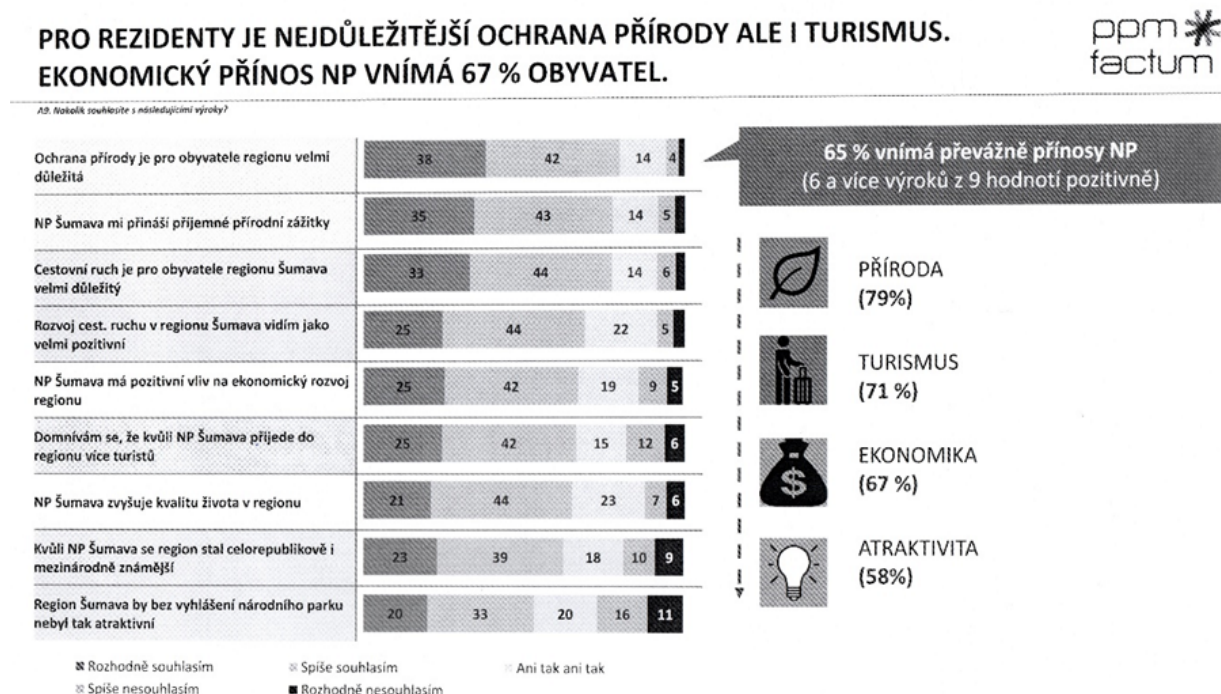
Agentura PPM Factum zpracovala výzkum na základě reprezentativního vzorku 520 obyvatel z vybraných 22 obcí, které leží v NP Šumava. Cílem bylo popsat vnímání národního parku ze strany místních obyvatel, identifikovat úroveň znalostí obyvatel o činnostech a poslání Správy NP a identifikovat hlavní témata v oblasti ochrany krajiny, která u místních obyvatel rezonují. Z výzkumu vyplynulo, že spokojenost

s národním parkem je opravdu vysoká, obyvatelé se o dění v národním parku zajímají a mají o něm i dostatek informací. Navíc, čím více informací obyvatelé mají, tím pozitivněji hodnotí dopady národního parku. Výzkum ukázal, že s NP je na Šumavě spokojených třikrát více místních než nespokojených. Zároveň se tři čtvrtiny dotázaných považují za ochránce přírody. Je silná podpora parku i jeho

správy u mladých lidí a jejich dobrá informovanost. Potvrzuje se, že Češi považují svoji přírodu za důležité bohatství a že to učí i své děti. Místní vnímají velmi pozitivně dopad ochrany přírody na jejich region (77 % dotázaných), ale zároveň z 66 % vnímají pozitivně i dopad turismu, tzn. že ochrana přírody a turismus se nevyklučují, naopak mohou jít ruku v ruce. Z názorů dotazovaných lidí vyplývá, že zřízení národního parku dává smysl většině obyvatel, a zvláště mladí lidé se o dění v NP zajímají, jsou dobře informovaní a se životem i správou národního parku jsou spokojení. Místní vnímají pozitivně přírodu, vzhled obcí a kvalitu služeb pro turisty. Negativně dostupnost práce, ceny a dostupnost základních služeb. Místní samosprávu vnímá pozitivně 78 % obyvatel, zdejší podnikatelé jsou považováni za prospěšné regionu 68 % lidí. Správa NP je pozitivně vnímána 62 % obyvatel. Pro rezidenty je nejdůležitější ochrana přírody ale i turismus a ekonomický přínos NP vnímá pozitivně 67 % obyvatel (graf 1).

Přírodní bohatství národních parků a chráněných krajinných oblastí je především výsledkem dlouhodobého hospodářského využívání s respektem k ekologickým podmínkám. Chráněná území však neznamenají jen lepší ochranu biodiverzity, ale také přínos pro regionální rozvoj. Na dobré spolupráci mezi správou parku a jednotlivými obcemi a jejich starosty jsou založené i dobré vztahy s místními obyvateli a veřejností vůbec. Osobní vztah lidí v regionu k NP a okolní přírodě je velmi pozitivní. Kladnější vztah k NP a přírodě tu mají lidé, kteří do ní chodí pravidelně a zajímají se o dění v NP. Agentura se ve výzkumu dotazovala také na to, zda do NP Šumava patří volně žijící vlci. Celkem 61 % dotázaných si myslí, že vlk do národního parku patří, zároveň by ale jejich počet nezvyšovali. Vlky v národním parku nechtějí častěji ženy, nejstarší generace a obyvatelé se základním vzděláním. Častěji jsou to také ti, kteří se o dění v NP příliš nezajímají a mají negativnější postoj k němu (Hündl, 2024).

Graf 1: Jednotlivé indikátory v NP Šumava

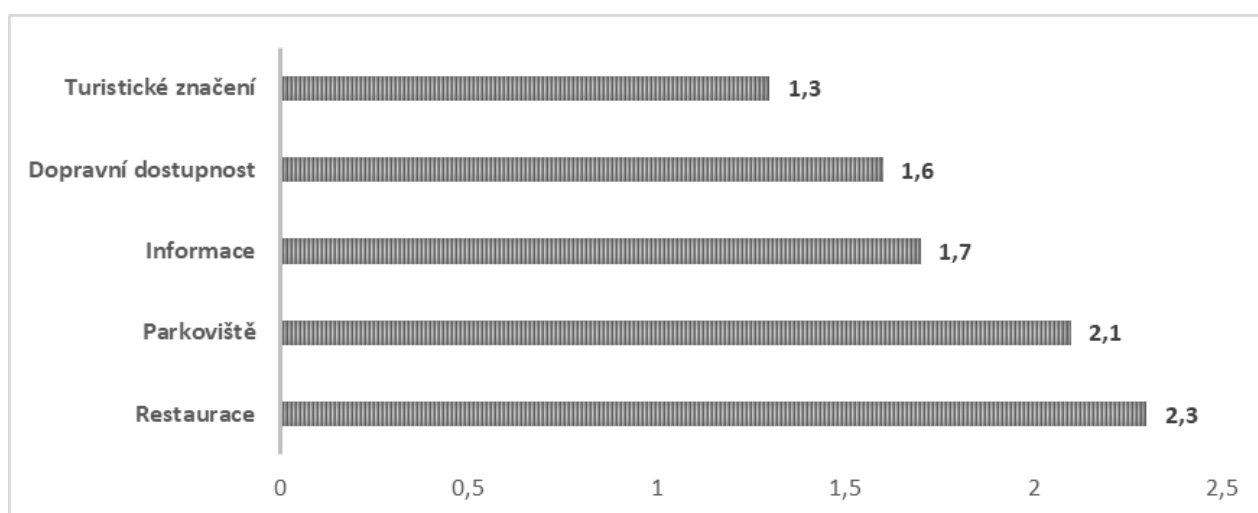
Zdroj: Hündl, 2024.

B) VÝZKUM V CHKO ŠUMAVA

Cestovní ruch v oblasti Boubínska (CHKO Šumava) zaznamenává největší rozkvět teprve v posledních letech. Po naplnění kapacity oblasti přímo NP Šumava, se turisté z přelidněných stezek a parkovišť, přesunuli do oblasti Boubínska, do té doby masovým turismem téměř nezasažené. Nelze však tvrdit, že by Boubínsko jako turistická destinace nebyla doposud objevena. Drtivá většina návštěvníků přijíždí do této oblasti autem (91 %). Pro 38 % to není první návštěva v oblasti a 62 % přijíždí do této oblasti poprvé. Je tedy patrné, že Šumava láká stále nové a nové návštěvníky. Návštěvníci, kteří sem přijeli poprvé, nemají pocit, že by v oblasti bylo příliš návštěvníků. Takto se vyjádřily tři čtvrtiny „prvonnávštěvníků“. Naopak dvě třetiny

těch, kteří přijeli opakovaně byli překvapeni tak rapidním růstem počtu návštěvníků. Z toho vyplývá, že vnímání overtourismu je velmi subjektivní a je patrné, že vytvořit objektivní kritéria pro hodnocení udržitelného rozvoje z pohledu sociálního aspektu je velmi složité. Návštěvníci také hodnotili vybavenost infrastrukturou. Mohli hodnotit známkou jako ve škole, tedy od 1 do 5. Průměrné známky jsou uvedeny na obrázku 2. Je patrné, že návštěvníci jsou nejspokojenější s turistickým značením, což je dobrá vizitka Klubu českých turistů. Nejvíce jim vadí nedostatek míst k parkování a nedostatek možnosti stravování. To se týká hlavně jednodenních návštěvníků (Vaníček, 2021b).

Graf 2: Hodnocení kvality infrastruktury pro návštěvníky

Zdroj: Vaníček, 2021b.

C) VÝZKUM V NÁRODNÍM PARKU ČESKÉ ŠVÝCARSKO

Reprezentativní výzkum zmapoval názory obyvatel Českého Švýcarska dva roky po požáru. Sběr dat uskutečnila na základě metodiky Institutu 2050 sociologická agentura PPM Factum. Jednalo se o 398 respondentů z devíti obcí NP České Švýcarsko. Obyvatelé NP považují za nejlepší stránku života v obci okolní přírodu (82 %). Pozitiva výrazně převažují nad negativními u vzhledu obce (70 %), kvality služeb pro turisty (58 %). Osm z deseti obyvatel je spokojeno s tím, že je České Švýcarsko národní park. Jako přednost Správy národního parku

považují záchranu vzácných druhů zvířat ochranu místní přírody. Podle většiny místních obyvatel (54 %) národní park zvyšuje turistickou návštěvnost v Českém Švýcarsku. Tři čtvrtiny jsou spokojeni s rozsahem cestní sítě, 60 % by si přálo, aby přijelo stejné množství turistů jako v loňském roce, 25 % by uvítalo zvýšení počtu turistů. Přes 3/4 respondentů (77 %) uvedlo, že ochrana přírody by měla mít přednost před cestovním ruchem (Krajhanzl et al., 2024).

D) VÝSLEDKY VÝZKUMU PROVEDENÉHO V REPREZENTATIVNÍM SOUBORU VPR A VPZ

Hlavním úkolem výzkumu bylo zjistit, jakou měrou ovlivňuje památková ochrana souboru lidové architektury ve vesnických památkových rezervacích a zónách rozvoj těchto obcí. Byly zkoumány postoje občanů a jejich názory na přínos prohlášení obce za památkovou rezervaci nebo za zónu pro rozvoj cestovního ruchu. Průzkum se uskutečnil v devíti rezervacích a 53 zónách. Celkem bylo osloveno 800 respondentů. Dvě pětiny obyvatel jsou hrdé na to, že žijí v těchto obcích, pouze 5 % respondentů není spokojeno s bydlením v těchto obcích. Dvě třetiny obyvatel si myslí, že turisté k nim jezdí velmi často či občas, aby obec zhlédli. Mezi obyvateli těchto vesnic převládají ti, kteří zde již dlouhodobě bydlí. Tyto vesnice čítají rovněž vysoký podíl seniorů. Klady a zápory bydlení v těchto vesnicích dovedou pojmenovat tři pětiny obyvatel. Čtvrtina obyvatel je dokonce přesvědčena, že prohlášení obce

památkovou rezervací nebo zónou nemá pro obec žádný přínos. Rekreační objekty jsou v rezervacích a zónách v menšině, tři čtvrtiny stálých obyvatel žije ve vlastních domech. Z toho každý čtvrtý žije v památkově chráněném domě. Příliv turistů pro většinu obyvatele není důležitý. Pro ty, kterým turisté nevadí, by zvýšení cestovního ruchu bylo možné dosáhnout zejména zlepšením kvality marketingové komunikace, dále úpravou veřejných prostranství a zlepšením pořádku ve vesnici. U některých otázek se odpovědi značně lišily podle typu ochrany. Z výsledků výzkumů dále vyplývá, že obyvatelé VPR nebo Holašovic jsou lépe informováni o významu památkové ochrany pro obec a o jejích výhodách i nevýhodách (tabulka 1). Častěji se s touto problematikou setkají při jednání na úřadech, jsou na svou obec hrdí a domnívají se, že k nim turisté jezdí velmi často (Vaníček et al., 2022).

Tabulka 1: Rozdíly v názorech obyvatel VPR a VPZ a UNESCO památka v (%)

Typ památkové ochrany	Vím, že obec je VPR/Z a zajímám se o to	Znám výhody vyhlášení VPR/Z obci přináší	Památková ochrana a jednání s úřady	Setkání s turisty		Jsem na obec hrdý
				velmi často	občas	
VPZ	48	33	37	26	39	33
VPR	81	59	51	46	35	64
Holašovice	100	95	55	100	0	80

Zdroj: Vaníček et al., 2022.

E) BENCHMARKING DVOU MUZEÍ V PŘÍRODĚ

V roce 2021 proběhl benchmarking dvou nejnavštěvovanějších skanzenů Na Moravě. Z porovnání plyne, že do skanzenu v Rožnově se návštěvníci častěji vrací než do Strážnice (354 000 návštěvníků vs. 57 000 návštěvníků). Nejčastěji navštěvují oba skanzeny rodiny s dětmi. Při rozhodování k návštěvě jsou návštěvníci ovlivněni propagačními materiály a reklamou v médiích. Do Strážnice jezdí více autobusových zájezdů a často to

jsou milovníci folkloru, i když ve Strážnici je jeden z nejnavštěvovanějších folklorních festivalů. Nejvíce návštěvníků do obou přijede vlastním autem. Pokud se ubytují tak v Rožnově využívá penziony nebo hotely asi třetina turistů, ve Strážnici je to kolem 20 %. Stále populární jsou chaty a kempy. Podobně jako při dalších průzkumech je výrazně vyšší podíl vysokoškoláků, než by odpovídalo jejich podílu ve struktuře obyvatelstva. Nejvíce je návštěvníků

středního věku. Rozdíl je v hodnocení spokojenosti s kvalitou služeb. Ve skanzenu v Rožnově jsou návštěvníci výrazně spokojenější s těmito službami. Především v Rožnově oceňují, že mohou skanzen procházet individuálně a nemusí čekat u vchodu na příchod průvodce a procházet skanzen ve skupině. To se projevilo i odpovědi na otázku, zda by návštěv skanzenu doporučili přátelům nebo známým. Zatímco skanzen ve Strážnici by doporučila asi třetina návštěvníků, u Rožnova jsou to čtyři pětiny. Hlavní důvody návštěvy muzea v přírodě: památky,

folklor, odreagování, inspirace a relaxace. Co nejvíce oceňují z návštěvy: úroveň služeb především v Rožnově, přijatelná výše vstupného, vstřícné chování personálu a zachování přírodního prostředí v areálu. Průměrně hodnotí průvodcovské služby a možnosti odpočinku v areálu muzea. V Rožnově hodnotí především celkový dojem z návštěvy a již zmíněné přírodní prostředí ve skanzenu. Vedení muzea oceňuje velmi dobrou spolupráci s městem, zatímco ve Strážnici tomu tak není (Vaniček & Jarolímková, 2021).

ZÁVĚR

Kulturní dědictví venkova je chráněno v dostatečné míře tím, že podobně jako ve městech mohou být některé objekty prohlášeny kulturní památkou. Na rozdíl od řady dalších států máme i plošnou ochranu venkovského území s větším počtem památkových objektů. Jde o vesnické památkové rezervace a zóny a archeologické památkové rezervace, které mohou být jak ve městech, tak ve venkovském prostoru. Ochrana přírody je podle významu a územního rozsahu chráněna jako přírodní památka, národní přírodní památka, přírodní rezervace, národní

přírodní rezervace, chráněné krajinné oblasti, národní parky. Z iniciativy EU jsou to přírodní území v rámci ochrany nazvané Natura 2000 a z iniciativy UNESCO jsou to Biosférické rezervace a Geoparky. Zatímco obyvatelé sledovaných národních parků vítají ochranu jako podporu cestovního ruchu, obyvatelé vesnických památkových rezervací a zón jsou sice hrdi, že zde bydlí, ale o turisty převážně nestojí. Z porovnání návštěvnosti dvou skanzenu je patrné, že návštěvnost je ovlivněna postoji managementu skanzenu k návštěvníkům a samosprávě.

LITERATURA

- Agnoletti, M. (2014). Rural landscape, nature conservation and culture: Some notes on research trends and management approaches from a (southern) European perspective. *Landscape and Urban Planning*, 126, 66–73.
- Butler, R. W. (2018). Sustainable tourism in sensitive environments: A wolf in sheep's clothing? *Sustainability*, 10(6), 1789. <https://doi.org/10.3390/su10061789>
- Dvořák, P. (2010). *Skanzeny České a Slovenské republiky*. Academia.
- Hudečková, H., & Ševčíková, A. (2007). Obnova kulturního dědictví venkova České republiky s podporou regionální politiky. *Agricultural Economics: Agricultural Economics*, 53(11), 505–512.
- Krajhanzl, J., Chabada, T., Lechnerová, Z., Svobodová, R., Adamovská, K., Krajhazlová, D., & Zagarová, Z. (2024). *Hlas obyvatel Českého Švýcarska 2024*. Institut 2050.
- McKercher, B., & Du Cros, H. (2002). *Cultural tourism: The partnership between tourism and cultural heritage management*. Haworth Hospitality Press.
- Hündl, V. (2024). Průzkum veřejného mínění v obcích na území NP Šumava [Prezentace]. PPM FACTUM. [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/news_20241001_Pruzum-z-NP-Sumava-8-z-10-obyvatel-narodniho-parku-se-povazuje-za-milovnika-sumavske-prirody-a-66-obyvatel-si-mysli-ze-turismus-ma-pozitivni-dopad-na-region/\\$FILE/Prezentace_fin-1.10.2024.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/news_20241001_Pruzum-z-NP-Sumava-8-z-10-obyvatel-narodniho-parku-se-povazuje-za-milovnika-sumavske-prirody-a-66-obyvatel-si-mysli-ze-turismus-ma-pozitivni-dopad-na-region/$FILE/Prezentace_fin-1.10.2024.pdf)
- OECD. (2016). *OECD Regional Outlook 2016: Productive regions for inclusive societies*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264260245-en>
- Pourková, M. (2002). *Agroturistika*. ČZU.
- Stenseke, M. (2009). Local participation in cultural landscape maintenance: Lessons from Sweden. *Land Use Policy*, 26(2), 214–223.
- Vaniček, J. (2001a). Evropská konvence o krajině. *Sborník z Mezinárodní konference EKOTREND-trvale udržitelný rozvoj*. České Budějovice.

- Vaníček, J. (2021b). Udržitelný rozvoj cestovního ruchu ve vybrané části CHKO Šumava. In J. Dušek (Ed.), *Politiky a strategie pro regionální a udržitelný rozvoj v místním kontextu* (s. 111–119). Vysoká škola evropských a regionálních studií.
- Vaníček, J., Bejdáková, B., & Jarolímková, L. (2022). Nové trendy ve venkovském cestovním ruchu. *Oeconomica*.
- Vaníček, J., & Jarolímková, L. (2021). *Czech cultural tourism and its interpretation: Cultural tourism*. Eliva Pres.

Received: December 7, 2024

Accepted: October 25, 2025

Kontaktní údaje

doc. RNDr. Jiří Vaníček, CSc. (emeritní učitel)
Vysoká škola ekonomická v Praze
Fakulta mezinárodních vztahů
nám W. Churchilla 1938/4, 130 67 Praha, Česko
eMail: vanicekji@seznam.cz